

Els alocs al Maresme

Jordi Corbera

L'alog (*Vitex agnus-castus*) era una espècie abundant als trams baixos de les rieres del Maresme al final dels anys quaranta del segle xx, però les grans alteracions que ha sofert aquest hàbitat de llavors ençà han fet que la distribució de l'espècie patís una forta regressió. Aquest fet ja es va poder constatar durant els estudis que sobre els boscos de ribera de la conca de la riera d'Argentona es van portar a terme durant els anys 1999 i 2000 per la Secció de Ciències Naturals del Museu de Mataró. En aquest context, aquesta institució, conjuntament amb altres de la comarca, va iniciar el 2002 el Projecte Alocs, per a l'estudi dels alocars de la comarca, amb la finalitat de conèixer la distribució i abundància d'aquest arbust, avaluar l'estat de conservació de les poblacions existents, considerar la viabilitat de conservació i recuperació dels alocars i fomentar la consciència social tot implicant la ciutadania.

Un estudi d'aquest abast geogràfic, però, no hauria estat possible sense un elevat nombre de participants. És per això que, des de la coordinació del projecte, es va buscar la col·laboració d'un gran nombre d'entitats de caràcter veïnal, excursionista i conservacionista distribuïdes per la comarca, les quals van propiciar la formació d'onze grups locals. Van participar en l'estudi més d'un centenar de voluntaris i,

entre el 2003 i el 2005, van recollir informació d'un total de 59 rieres, torrents o rials pertanyents a 22 conques hidrogràfiques de la comarca. Les rieres es recorrien aigua amunt, des de la desembocadura en direcció a la capçalera, i a cada tram de 25 m es recollia informació sobre totes dues ribes (els usos del sòl immediats, la vegetació i les alteracions que patia) i també de la llera (amplada, pendent dels marges i usos). Si l'alog hi era present, se n'annotava a més l'estat fenològic, la densitat de la població, la distància d'aquesta a la llera, el port dels individus i la presència i el tipus d'amenaça que podien patir, si era el cas. En un gràfic adjunt s'indicava metre a metre la cobertura dels alocs a cadascuna de les ribes.

Durant els tres anys que va durar el mostreig de camp es van recórrer 74.650 m de

La gran quantitat de flors que produeixen els alocs en una època de l'any, l'estiu, en la qual escassegen les fonts d'aliment, tenen un paper clau per a nombrosos

himenòpters i, en especial, per a borinots com aquest Bombus terrestris que sincronitzen l'emergència de les formes sexuals amb l'època de floració dels alocs. [Foto: Jordi Corbera]

En vermell, rieres, rials i torrents del Maresme estudiats pel Projecte Alocs (2003-05). En verd s'indiquen aquells torrents on es va constatar una presència d'alog més elevada. 1 torrent de can Cabanyes; 2 riera d'Ameia; 3 torrent de can Solé; 4 torrent de la Salamandra; 5 rial de les Teixonereres; 6 riera de Sant Ou. [Cartografia: IDEM, a partir de Corbera i altres, 2007]

rieries i es va recollir informació d'un total de 2.986 trams. Els alocs eren presents en 43 de les 59 rieres estudiades, tot i que en 19 d'aquests corrents només eren testimonials (menys de 5 trams). De forma espontània ho feien en 531 trams (17,8%), mentre que en 254 (8,5%) hi havien estat plantats recentment. Les rieres on es va poder observar un percentatge més alt de trams amb alocs (>50%) van ser la riera de Sant Ou, a Tordera; el rial de les Teixonereres, a Canet de Mar; els torrents de can Solé i de la Salamandra, a Mataró, i el torrent de can Cabanyes i la riera d'Ameia, a Argentona. Es va comprovar que els alocs, en general, no ocupaven la totalitat del tram i sovint només creixien en una de les ribes. En efecte, la cobertura real d'alog era molt petita i els valors màxims d'aquest paràmetre es van estimar al torrent de can Cabanyes (18,2% pel marge esquerre i 16,5% pel marge dret). També es van poder observar diferències en la distribució dels alocs degudes a l'orientació geogrà-

fica del torrent, en el sentit que els valors de cobertura més alts corresponien a les ribes amb una insolació més elevada.

En una proporció molt alta (80%) els alocs estaven sotmesos a algun tipus d'amenaça allà on creixien. Més d'un 60% dels trams amb alocs patien un elevat recobriment d'arbres o bé de canyes (*Arun-do donax*), que els limitaven la llum i en feien més difícil el creixement. En un percentatge més baix (11,3%), els alocs patien podes periòdiques, en especial si la llera era utilitzada com a via de comunicació, casos en què els alocs no arribaven mai a adquirir un port arbustiu. A aquestes amenaces, cal afegir que les llavors, tot i

que es produeixen en grans quantitats (fins a 60.000 per una mata de 2,5 m d'alçària), sembla que tenen un poder germinatiu relativament baix. Durant el projecte no es va poder observar cap nou plançó, un fet que ha d'afectar la recuperació natural de les poblacions.

S'ha constatat que els torrents del Maresme amb les cobertures més elevades queden força allunyats de la línia de la costa, fet que contrasta amb la distribució que es pot observar a les comarques de Girona o a les Balears. Sembla clar que això es deu a la profunda transformació que ha sofert el litoral d'aquesta comarca, on una urbanització sense fre ha con-

vertit moltes de les antigues rieres en vies asfaltades o canals de formigó sovint soterrats.

L'alocar és una comunitat rara i amenaçada a Catalunya i, tot i constar a la "Directiva Hàbitats" com d'interès comunitari, al Maresme només una part ha estat recentment inclosa en la xarxa Natura 2000, de manera que en queden fora algunes de les poblacions més denses. Caldria prendre mesures per a preservar els exemples d'aquest hàbitat que encara queden i afavorir la reinstauració dels alocs en llocs on havien estat freqüents i en indrets on avui encara sigui viable el seu desenvolupament.

La niella

Ramon Maria Masalles

La niella (*Agrostemma githago*) és una cariofil·làcia que forma part de la flora dels nostres sembrats des de temps immemorial. Cal suposar que es tracta d'una planta al·lòctona vinguda de fa segles del Pròxim Orient; si això és cert, es tractaria d'un arqueòfit i molt probablement les llavors deurien arribar barrejades entre les dels cereals per a sembrar.

Tots els òrgans de la planta contenen una saponina, la gitogenina, que és metzinosa per als humans i per a molts animals de granja, i que representa un 5-7% del pes sec de la llavor. Com que les llavors es barregen amb les del cereal, de ben segur que ha causat moltes intoxicacions alimentàries en èpoques passades. El seu consum provoca una malaltia anomenada *gitagisme*, amb problemes gastrointestinals i molta debilitat, que pot arribar fins i tot a produir la mort. No obstant això, fins fa ben poc (XXa edició), el *Diccionario de la Real Academia de la Lengua*, a l'entrada *neguilla*, afirmava: "cuando sus semillas se mezclan con el trigo, se supone sin fundamento que la harina resultante es nociva".

Perseguida de sempre pel fet de ser mala herba i pel caràcter metzinós de les llavors, el control de la niella s'ha fet tradicionalment a mà o, més rarament, mitjançant rotació de conreus, amb resultats no gaire satisfactoris. Les tècniques de conreu tradicionals n'han afavorit la supervivència, igual que la de moltes altres herbes dels sembrats, que imiten el funcionament (i, poc o molt, també la morfologia) del cereal cultivat. De fet, no és fàcil de birbar perquè s'assembla força al cereal, tant per la mida i el color com per la

Dibuix de la niella aparegut a la Flora von

Deutschland, d'Otto Wilhelm Thomé (1888)

disposició de les fulles. I, d'altra banda, el seu cicle vital coincideix amb el del cereal. La planta germina aprofitant les pluges de la tardor, creix durant l'hivern i floreix amb l'arribada de la primavera, sobretot entre l'abril i el juny. El fruit, en càpsula, s'obre un cop madur. La gran majoria de les llavors es reparteixen pels voltants de la planta progenitora, però una petita part no poden sortir perquè són massa grosses o perquè resten adherides

al fruit; aquestes llavors que es mantenen dins la càpsula són emportades amb la sega i, posteriorment, en batre, es barregen amb les del cereal, de manera que poden ser sembrades de manera involuntària a la tardor. Aquesta imitació funcional del cereal li ha permès colonitzar els sembrats al llarg dels segles no obstant tenir una taxa de fecunditat relativament baixa, amb una producció mitjana de llavors que oscil·la entre 500 i 1.000 per individu, si bé, excepcionalment, arriba a 3.000 depenent de les condicions ambientals.

La niella va ser abundant fins que es van desenvolupar tècniques efectives de neteja de llavors, combinades amb l'aplicació d'herbicides; a partir d'aquest moment ha esdevingut cada cop més rara, i les poblacions, més petites. Molt comuna i abundant a tot Europa pràcticament fins a mitjan segle xx (es van arribar a comptar 50 peus per m² en alguns sembrats del Tirol), durant la segona meitat del mateix segle la seva presència i la seva abundància van baixar d'una manera tan dràstica que actualment alguns països la consideren una espècie desapareguda o amenaçada d'extinció.

La davallada de la niella als Països Catalans es pot seguir a partir de la informació continguda en les flores publicades. Ara fa un segle era considerada molt comuna a Catalunya. A la dècada de 1970 era, encara, relativament freqüent però no abundant als sembrats valencians i rara als mallorquins. I a les flores del segle XXI consta com a rara, molt rara o raríssima. Tant pel valor biològic com cultural, caldria començar ben aviat a prendre mesures per a protegir-la.